

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ірина Глуховцева

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Сєверодонецьк, Україна)

e-mail: irynayaroslavna@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3265-4733

У статті актуалізовано питання про збагачення фраземікону української мови на сучасному етапі розвитку шляхом утворення неофразем, okazіональних і загальномовних варіантів, трансформ, порушено питання про пасивізацію стійких сполучень слів і способи оновлення вислову. Автор доводить, що динамічні процеси у фразеологічному складі демонструють умовний характер традиційних дефініцій фразеологічних одиниць, згідно з якими стійкість (стабільність) компонентного складу належить до універсальних (загальномовних) її ознак. Вона зазвичай релятивна, не охоплює всіх стійких сполучень слів, є радше орієнтиром у визначенні цієї мовної одиниці, ніж обов'язковою ознакою. Неофразеологізми в сучасних умовах можуть утворюватися на основі зворотів запозиченого характеру, висловів напівтермінологічного типу, перифраз-інтернаціоналізмів, жартиливо-іронічних утворень сталого характеру, які в тексті виконують яскраву стилістичну функцію та здатні до перетворень.

Ключові слова: фразеологічна одиниця; модифікація; трансформація; варіювання; варіант; модифікат; трансформа; неофраземи; мовна гра.

Hluhovtseva Iryna. Dynamic processes in frazeology of ukrainian language.

The article actualizes the issue of enriching the phrasemicon of the Ukrainian language at the present stage of language development through the formation of neo-frames, transforms, occasional and general-language variants. The question of passivization of stable combinations of words as one of the ways of updating the expression is raised. The author argues that dynamic processes in the phraseological composition demonstrate the conditional nature of the traditional definitions of phraseological units, according to which the stability (stability) of the component composition belongs to the universal (general) features of the phraseological unit. This sign turns out to be relational, does not cover all the stable combinations of words, is rather a benchmark in determining this language unit than a mandatory sign. Neo-phraseologisms in modern conditions can be formed on the basis of the reciprocations of borrowed character, semiterminal-type expressions, periphrase-internationalisms, humorous-ironic formations of a stable character, which perform a bright stylistic function in the text and are capable of transformation. The sources of the new phraseology are medical and sports terminology, economic, mathematical, geographic and, generally speaking, a broad industrial and technical vocabulary.

Ways to update persistent word combinations do not belong to the original. The authors have been using them for a long time. This is, in particular, semantic transformation, which consists in changing the connotation (for example, high to low), partial or complete change of meaning. It is also a renewal of the structure of stable communication of words: the spread of common expression, the reduction of component composition, the replacement of one component with others, the use of potentials of antonyms, synonyms, oxymoron, contamination of the phrase, etc.

The analysis of the material testifies that the modification of phraseological units is carried out mainly by the master of the word, though variants or transformations of the phrase can be also formed in oral speech. In the transformation, the greatest stability is the model under which the phraseologism is formed, and the image used in it.

Keywords: phraseological unit; modification; transformation; variation; variant; modifier; transform; nefrazemas; language game.

Динаміку мовних засобів називають іманентною властивістю мови. Вона зумовлена низкою мовних та позамовних чинників і може виявлятися у формальних, семантичних і функційних змінах. Це актуалізує загальнотеоретичні проблеми рівноваги між відносною статикою і динамікою мови.

Питання динаміки фраземінікону порушено в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних учених, які актуалізували питання семантичної та формальної цілісності фразеологічних одиниць (Н. Бабич [Бабич 1970], Л. Скрипник [Скрипник 1973]), впливу контексту на фразеологічне значення стійкого сполучення слів (О. Кунін [Кунін 1971]), сутності експресивного потенціалу фраземи (Н. Бойченко [Бойченко 2002], О. Пономарів [Пономарів 1993]), особливостей використання їх у сучасному мовленні (О. Молотков [Молотков 1977], Н. Кочукова [Кочукова 2004]), семантичну трансформацію (В. Білоноженко [Білоноженко, Гнатюк 1989], І. Гнатюк [Гнатюк 1982]), модифікації фразеологічного складу (М. Алефіренко [Алефіренко 1987], В. Мокієнко [Мокієнко 1989], А. Мелерович [Мелерович 2011]), особливостей утворення варіативно-сононіміїчних груп (В. Ужченко [Ужченко 2005]) та ін.

Динамічні процеси у фразеологічному складі демонструють умовний характер традиційних дефініцій фразеологічної одиниці (ФО), згідно з якими стійкість (стабільність) компонентного складу належить до універсальних (загальнономовних) її ознак. Проте ця ознака виявляється релятивною, не охоплює всіх ФО, є радше орієнтиром у визначенні цієї мовної одиниці, ніж обов'язковою ознакою.

Завдання цієї статті вбачаємо в тому, щоб актуалізувати питання про збагачення фраземінікону української мови на сучасному етапі розвитку шляхом утворення неофразем, okazіональних і загальнономовних варіантів, трансформ, порушити питання про пасивізацію стійких сполучень слів і способи оновлення вислову.

Передусім увагу вчених, зокрема В. Мокієнка, привертають неофразеологізми (за термінологією вченого – напівфразеологізми), тобто звороти запозиченого характеру, вислови напівтермінологічного типу, перифрази-інтернаціоналізми, жартівливо-іронічні утворення сталого характеру, які в тексті виконують яскраву стилістичну функцію [Мокієнко 2008, с. 27–33]. «Нові фразеологізми, – як стверджують М. Кочерган і Г. Мінчак, – виникають на основі екстраполяції певних виразів з однієї сфери до іншої» [Кочерган, Мінчак 2008, с. 55]. Найчастіше наразі джерелами нової фразеології стає медична та спортивна термінологія, економічний, математичний, географічний і загалом широкий виробничо-технічний лексикон.

Неофразеологізми можуть містити слова-сигнали *новий* чи *старий*, це нерідко влучні або невдалі вирази політичних діячів, які, однак, уже мають усталеного значення в науковому чи політичному дискурсі. Ці вирази можуть зазнавати семантичного оновлення в мові мас-медіа, коли змінений стиль тексту, ситуація вживання, інколи – навіть компонентний склад, хоч образ стійкого сполучення слів залишається. У мові преси використання таких виразів спрямоване на осмислення їхнього значення, звернення до аналізу

первісної, нетермінологічної семантики. Такі неофраземи бувають настільки влучними, що вони й самі можуть претендувати на відтворюваність, стислість, дидактичну значущість, що свідчить про утворення афористичних висловів. Скажімо, сталі вирази-інтернаціоналізми *залізний аргумент*, *вершки суспільства*, *служити вірою і правдою*, *вітер перемін*, *влада народу*, *гроші не пахнуть*, *йти до Європи* входять до низки висловів, у яких значення цих фразем переосмислено, а самі фрази мають усі ознаки афоризму: **залізний аргумент** – коли не хочеться нічого робити, у нас з'являється залізний аргумент: нічого не поробиши (ФБ; ЛУ 2000, № 12–13, 13 квіт., с. 12)*, *слабкі не мають сильних аргументів* (АК; УА I, 2001, с. 260), *у ката залізний аргумент – сокира* (ФБ; Пер., 2001, № 10, жовт., с. 4); **вершки суспільства** – аксіома: *ніхто так не страждає на ожиріння, як наші вершки суспільства* (ЛЗ; СВ 2009, № 77, 10 лип., с. 6), *думали – вершки суспільства, з'ясувалося – піна* (МЛ; Пер. 2009, № 6, черв., с. 7), *це трохи таких реформ – і від суспільства залишаться лише вершки* (МС; ЛУ 2009, № 2, 15 січ., с. 8); **служити вірою і правдою** – *найважче служити вірою і правдою в армії безробітних* (ЛЗ; Пер. 1997, № 7, лип., с. 2), *скільки вірою та правдою Вітчизні не служи – всіх грошей не відмити* (ОП; ЛУ 2000, № 5, 3 лют., с. 8), *служив вірою і правдою брехливій владі* (ЛЗ; Пер. 2006, № 11, листоп., с. 2); **вітер перемін** – *вітер перемін більше нагадує протяг* (ВП; ЛУ 2008, № 1, 10 січ., с. 8), *вітер перемін не страшний для пеньків* (ВП; ЛУ 2008, № 1, 10 січ., с. 8), *дехто визнає лиш один вітер перемін – ураган* (МЛ; Пер., 1998, № 12, груд., с. 10), *можна було б жити і в підворотті, аби не свіжий вітер перемін* (ВГ; СВ 2008, № 150, 19 груд., с. 6), *прикро, коли вітер перемін зрештою виявляється просто вітром* (ВТ; Пер., 2001, № 5, трав., с. 2), *у підворотті завжди дме свіжий вітер перемін* (ВГ; СВ 2004, № 60, 27 трав., с. 4); **влада народу** – *влада належить народу, просто командують олігархи* (ОП; ЛУ 2000, № 3, 20 січ., с. 8), *демократія – це коли народу постійно втовкмачують, що вся влада належить народові* (ОП; ЛУ 2003, № 20, 22 трав., с. 8), *конституція пишеться для тих, хто не знає, що вся влада в країні належить олігархам* (ОП; СВ 2010, № 70, 18 черв., с. 6), *уся влада належить тим, хто стверджує, що вся влада належить народу* (ОП; ЛУ 2000, № 32, 21 груд., с. 8); **гроші не пахнуть** – *в одних гроші не пахнуть, в інших – грошима й не пахне!* (ОП; ЛУ 2003, № 41, 27 листоп., с. 8), *гроші завжди чим-небудь пахнуть, а великі гроші – це й неприємностями* (ВШ; СВ 2007, № 36, 30 берез., с. 6), *гроші не пахнуть для того, у кого на них добрий нюх* (МЛ; Пер., 1998, № 10, жовт., с. 2), *гроші не пахнуть, але скільки від них буває смороду!* (ОД; СВ 2006, № 51, 5 трав., с. 6), *гроші не пахнуть, бо їх відмивають* (ТМ; СВ, 2003, № 92, 8 серп., с. 4), *гроші не пахнуть. Але там, де вони крутяться, пахне криміналом* (СК; СВ 2009, № 7, 23 січ., с. 6), *гроші не пахнуть? А ви пробували набивати ними старі шкарпетки?* (ФБ; ЛУ 1999, № 17, 22 квіт., с. 8), *раніше казали: гроші не пахнуть. Тепер кажуть: грошима і не пахне* (ВВ; СВ 1998, № 128, 23 жовт., с. 4), *як це – гроші не пахнуть, якщо і демократія, і вибори, і суди, і футбол, і все інше наскрізь пропахло грошима?!* (ОП; СВ 2007, № 77, 13 лип., с. 6); **йти до Європи** – *до Європи треба йти, а не плазувати* (ЛЗ; Пер. 2001, № 1, січ., с. 10), *заводи та фабрики стоять, землі заростають бур'янами – усі пішли в Європу* (ОП; СВ 2004, № 79, 9 лип., с. 6), *наш шлях особливий: через Європу – в*

* У дужках подаємо покликання на періодичні видання: «Літературна Україна», «Сільські вісті», «Перець» та ін.

Африку (ШВ; СВ 2009, № 71, 26 черв., с. 6), *не можна прийти до Європи окремо взятою віллою, селищем чи навіть містом* (ОП; ЛУ 2006, № 39, 12 жовт., с. 8), *поки ми йшли до Європи, до нас прийшла Африка* (ОП; ЛУ 2002, № 24, 27 черв., с. 8), *щастя африканців у тому, що ми йдемо не до них, а в Європу* (ОЛ; Пер. 2000, № 3, берез., с. 7), *як важко йти до Європи, зачепившись зубами за свої крісла* (ОП; СВ 2009, № 143, 11 груд., с. 6).

Усі ознаки фразем мають також і жартівливо-іронічні утворення, нерідко переосмислені й експресивізовані: **не впевнений – не обганяй** – *не впевнений – не вибирай* (ОП; СВ 1996, № 86, 19 лип., с. 4), *не впевнений – не обнімай* (ВВов; ЛУ 1998, № 34 – 35, 17 верес., с. 12), *не впевнений – не гальмує*; **наступити на граблі** – *гребуть у нас руками, граблі у нас для того, щоб на них наступати* (ФБ; Пер., 2004, № 10, жовт., с. 2), *знов на ті самі граблі не наступают лише ті, хто має за що купити нові* (ФБ; Пер., 2001, № 3, берез., с. 7), *народ, що взявся за макогона, на граблі вже не наступить* (ВШ; СВ 2009, № 110, 25 верес., с. 6); **красиво жити не заборониш** – *гарно жити не заборонено, інша справа, що допомога через безробіття вчасно не виплачується* (ОП; ЛУ 2000, № 3, 20 січ., с. 8), *жити красиво не заборониш, особливо собі* (БР; ЛУ 1998, № 23, 4 черв., с. 8), *злиденно жити не заборониш* (СЮ; ЛУ 1998, № 42, 5 листоп., с. 8), *красиво виживати не заборониш* (МЛ; ЛУ 2004, № 37, 24 верес., с. 8), *красиво вмирати не заборониш* (ОП; ЛУ 1998, № 42, 5 листоп., с. 8), *красиво жити не заборониш! Але завадити можна; красиво обіцяти не заборониш* (ВПо; ЛУ 1998, № 34 – 35, 17 верес., с. 12).

Словосполучення перифрастичного типу зазнають часткових чи значних змін змісту: **закон не дишло** – *закон – як дишло, але все залежить від того, у чийх руках віжки* (СК; СВ 2008, № 141, 28 листоп., с. 6), *закон як дишло. Він розрахований на робочих конячок* (ВШу; СВ 2007, № 125, 2 листоп., с. 6), *закон, як дишло: куди хочеш, туди й повертай*; *закон, як дишло: яким зробили, таким і вийшло* (ВШу; ЛУ 2004, № 32, 19 серп., с. 8), *«Моє слово – закон», – говорило дишло* (МЛ; Пер. 2001, № 1, січ., с. 5), *на всі закони дишлів не вистачить – ліси повирубували* (ФБ; СВ 2003, № 104, 5 верес., с. 4), *щоб закон став дишлом, його треба прийняти в останньому читанні* (ВГ; СВ 2007, № 33, 23 берез., с. 6), *якщо закон – дишло, то за демократії його повинні крутити всі* (ВГ; СВ 2003, № 133, 13 листоп., с. 4).

Семантичне оновлення фразем-неологізмів є наслідком розширення значеннєвої структури. Зокрема, у фраземі *світле майбутнє* висока патетична оцінка змінена на пейоративну [Кочерган, Мінчак 2008, с. 57]: *а ті, хто в тіні, також будують світле майбутнє* (ФБ; ЛУ 2002, № 26, 11 лип., с. 8); *світле майбутнє народжується темним сьогоднім* (ОП; ЛУ 2003, № 7, 13 лют., с. 8). Такого ефекту автори досягають за рахунок уживання в одному реченні антонімів *світлий – темний* або використання слів, що посилюють значення лексеми *світлий* (напр., *тінь, темне сьогодні, темрява* тощо): *тому, хто живе в темряві, легше нав'язати, що він бореться за світле майбутнє* (ВЧ; Пер., 1999, № 1, січ., с. 6).

Гіперсемантизації фразем можна досягти завдяки структурним змінам, зокрема заміною означення *світле* антонімом *темне*: *таргану потрібне темне майбутнє* (ВК; ЛУ 2003, № 20, 22 трав., с. 8), додаванням до прикметника ще одного прикметника, унаслідок чого виникає оксюморон: *безпросвітне світле майбутнє*; включенням до висловлення кількох сталих виразів: *еволюція темноти: світле майбутнє, світлі голови, світло в кінці тунелю, відключене світло, світла пам'ять* (ФБ; Пер., 1996, № 8, серп., с. 4); контамінацією

фразем: *до світлого майбутнього ми не досягнули, але кордони вже прозорі* (МЛ; Пер., 1995, № 11, с. 6).

Конотація вислову посилена, якщо пейоративне значення фразем доповнене іронічними нашаруваннями на семантику інших лексем, які входять до висловлення: *мабуть, у нас лише пожежникам гарантоване світле майбутнє* (ФБ; Пер., 2001, № 1, січ., с. 7). Таким у наведеному прикладі є слово *пожежники*.

Вилученням з речення структурно необхідних компонентів з метою надати тексту більшої виразності отримало назву еліпсису, який посилює, крім того, динамічність вислову: *вибір: між майбутнім і світлим майбутнім* (МЛ; Пер., 2000, № 7, лип., с. 2) [Глуховцева 2015, с. 104–105].

Оновлення загальноновживаного фразеологізму відбувається шляхом утворення варіантів стійкого сполучення слів, у яких пройшли зміни компонентного складу чи граматичної будови складових ФО. Як стверджує О. Стишов, зміни залежать від ступеня спаяності компонентів. В умовах інформаційного ринку, жорсткої конкуренції, боротьби за читача ЗМІ, автори художніх творів прагнуть якомога привабливіше «упакувати» свою продукцію, тобто піднести інформацію в найбільш яскравій, характерній формі, яка добре та асоціативно запам'ятовується. Тому динаміка змісту інформації, закладеної у ФО, – це, так би мовити, «мовна гра», інтелектуальна розминка, яка привертає увагу читачів. Для цього при складанні текстів підбирають яскраві, помітні, дотепні вирази [Стишов 2011, с. 33].

Використання варіантів ФО передусім характерне для майстрів слова. Скажімо, у творі М. Дочинця «Криничар» функціонування варіантів фразем зумовлене узусним уживанням стійкого сполучення слів (*Ану, в мет ока збери свій гріх і загреби під корчем!* (К., с. 123), пор.: **У миг ока** ‘дуже швидко, миттєво’ (ФС I, с. 485); *Я пристав тоді до козаків, як реп'ях до гуні* (К., с. 268), пор.: **Як реп'ях до козуха (до штанів, у собачій хвіст)** ‘настирливо, настійно’ (ФС II, с. 734); **гуня** – гуцульський прямий верхній одяг із довговорсового саморобного сукна з «фальшивими» рукавами, що накидався на плечі (ВТССУМ, с. 266));

більшою порівняно із загальноновживаним фразеологізмом експресивізацією вислову (*Зате яку зроджують нуту, аж кров гусне в жилах, а жили від жалю самі в струни витягуються* (К., с. 143), пор.: **Кров холоне (крижаніє, застигає) у жилах** ‘кому-небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т. ін’ (ФС I, с. 400); *Рятуючись від нових сапранів і замітаючи сліди, я носився по світах, притягуючи до себе зненависть одних і пошану інших* (К., с. 231), пор.: **Бігати світами** ‘бути тривалий час відсутнім; здебільшого перебувати за межами домівки’ (ФС I, с. 28); – *І друга – криничників: «Кожен сам проїдає свою дорогу, як червак». Либонь, це горів сухим жаром мій мозок* (К., с. 235), пор.: **Прокладати дорогу** ‘бути зачинателем, провідником, чого-небудь’ (ФС II, с. 707));

актуалізацією дії (*Я знаю, це не злоба їхніми язиками обертає, то плеще з них голоштанна веселість* (К., с. 12), пор.: **Вертіги язиком** ‘багато говорити про що-небудь незначне, несерйозне, пусте; базікати’ (ФС I, с. 74)).

При утворенні варіантів іноді автор вдається до поширення загальноновживаного вислову, що, хоч і не змінює його значення, проте надає йому нових змістових відтінків: *Я спершу гадав, що через свою суху поставу, як надломлена тріска. Аж то з іншого дива – просто любив чоловік копати* (К., с. 101), пор.: **Як тріска** ‘дуже худий (про людину)’ (ФС II, с. 899).

Відомим прийомом експресивізації сказаного є використання образу фразеологізму при утворенні нового виразу, як-от: *Щастя не спускається в коші з неба* (К., с. 27), пор.: **Падати з неба** ‘діставатися кому-небудь дуже легко, без труднощів’ (ФС II, с. 602); *манна з неба падає* ‘що-небудь дістається дуже легко, без особливих зусиль’ (ФС I, с. 463).

Іноді автор утворює новий вислів, що має значення, синонімічне до вже відомого: *Хоча серб Гойко, мій подільник, і бурчить, що в мулли хліб – як у мурашки око* (К., с. 285), пор.: **Із заячий хвіст** ‘дуже мало’ (ФС II, с. 923); *Таке чорнило ні сонце не палило, ні час не злизував* (К., с. 77), пор.: **На вічні часи** ‘назавжди’ (ФС II, с. 945).

Варіанти фразеологізмів можуть виникати і в усному мовленні. Скажімо, в українських східнословобожанських говірках чимало варіантів має загальноновживаний вислів **не святі горшки ліплять**: *не святі горшки ліплять, а брусяни* ‘при бажанні можна навчитися багато чому’ (ФСССГД, с. 153) (вираз постав унаслідок доповнення загальновідомого фразеологізму (*не святі горшки ліплять*) місцевими елементами – *брусяни* ← жителі с. Брусівка), що конкретизує загальну семантику ФО, робить її експресивно виразнішою); *не святі горшки ліплять, а бутківці* (*бутківці* ← жителі с. Бутове); *не святі горшки ліплять, а Микола Іванович* (Там само).

Помітне місце в мові ЗМІ, сучасному художньому дискурсі займають трансформи традиційних ФО, тобто новостворені одиниці фразеологічного типу, що тяжіють до безперервного оновлення змісту, мають функціонально-семантичні відмінності порівняно з їхніми традиційними прототипами, є свідченням постійного розвитку стійких сполучень слів і потенційних можливостей ФО, відображають закономірні процеси розвитку й збагачення фразеологічного фонду мови.

У мові творів М. Дочинця вони виконують текстотворчу функцію, оскільки всі компоненти стійкого сполучення слів замінено, але збережена форма традиційного фразеологізму, що й сприяє спорідненості обох висловів: *Бо людина й природа – як перст і ніготь* (К., с. 272), пор.: **Куди нитка, туди й голка**; *«Пес пса впізнає», – зубоскалять і поза моїми плечима, коли вдираюся в чужі двори і відв’язую щеня з мотузка чи збиваю ланець з шиї озвірілого собачища* (К., с. 32), пор.: **Моряк моряка бачить здалека**.

У мові ЗМІ подолання стереотипів – це один із найбільш ефективних способів здивувати читача, тому змінений або штучно створений фразеологізм западає в душу читачам, які в подальшому майбутті будуть ретранслювати їх у соціальне середовище. Зокрема, фразеологізм *переписати хату* ‘написати заповіт’, завдяки рекламі набув нової форми й значення: «Узнала, що син голосував за «регіони» – переписала хату на kota». Наразі зафіксовані трансформи вже нового виразу: *взнала що коханий любить іншу – переписала квартиру на брата; взнала, що оголосили в розиук, тікаємо на Марс; взнала, що Донецьк перейшов на російську, навчила kota розмовляти українською; взнала, що внук голосував за «регіони» – переписала хату на крота; взнала, що кіт проголосував за Королевську, переписала хату на онучку; взнала, що дід голосує за регіонала Поплавського, переписала хату на Борьку (поросся); взнав, що бабка голосувала за комуністів, здав у ветлікарню; політтехнологи взнали, що модно переписувати майно на домашніх тварин, змусили переписати мої хороми на ось це; взнала, що баба переписала хату на kota, взагалі офігіла; прочитав коменти на «цензор.нет» та переписав будинок на kota; взнав, що жінка не голосувала за «регіони», переписав межигір’я на kota. Однак читач*

такий семантично змінений фразеологізм асоціативно співвідносить зі своїми попередніми знаннями цього контексту.

Пасивізація фразеологічного складу зазвичай пов'язана зі зменшенням функціональної активності окремих стійких сполучень слів, що призводить або до переходу цього вислову до пасивного фразеологічного запасу, або до заміни ФО іншою, більш уживаною. Зокрема, низькою функціональною активністю в усному мовленні позначені фразеологізми, що:

уживані переважно в літературній мові: *голова без розуму, як ліхтар без свічки*;

містять у своєму складі назви календарних свят: *Варвара ночі увірвала, дня приточила; до Спасівки бджоли на пана роблять, а після Спаса – на себе; віддасть на рахманський (брахманський) тиждень*;

образними конкретизаторами яких є найменування давніх реалій: *весна, а воза нема; дай дурневі макогін, він і вікна поб'є*;

має рідковживані слова (діалектизми, оказіоналізми): *він забіг би галасвіта; грамотний, та не дрюкований*;

пов'язані з подіями минулих часів: *голод не свій брат*;

маніфестують застарілі погляди на життя: *гарній дівці гарно і в ганчірці*;

наразі нерідко замінені більш поширеними висловами, як-от: *ворон ворону ока не виклює* (більш уживаними є: *собака собаці хвоста не одкусить, чорт чорту ока не виколе*).

Отже, фразеологічний склад української мови зазнає постійних змін, що пов'язані з утворенням нових стійких сполучень і пасивізацією вже відомих. Стійкість компонентного складу фразеологічних одиниць, їх слівність не виключає утворення варіантів ФО та трансформ, які сприяють оцінній функції, відтворенню внутрішнього стану людини, зображенню зовнішніх і внутрішніх якостей учасників комунікації, експресивізації висловлення.

Способи оновлення стійких сполучень слів не належать до оригінальних. Ними автори послуговуються вже тривалий час. Це, зокрема, семантична трансформація, що полягає у зміні конотації (напр., високої на низьку), частковій або повній зміні значення. Це також оновлення структури стійкого сполучення слів: поширення загальноуживаного вислову, скорочення компонентного складу, заміна одного компонента іншим, використання потенціалу антонімів, синонімів, оксюмору, контамінації фразем тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Алефіренко, М. Ф. (1987). *Теоретичні питання фразеології*. Харків, 133 с.
- Бабич, Н. Д. (1971). *Фразеологія української мови*. Чернівці, 155 с.
- Білоноженко, В. М. і Гнатюк, І. С. (1989). *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ, 153 с.
- Бойченко, Н. О. (2002). *Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал*. Київ, 192 с.
- Глуховцева, І. Я. (2015). *Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку*. Старобільськ, 179 с.
- Гнатюк, І. С. (1982). *Трансформація традиційних фразеологізмів в мові сучасної української художественної прози*. Київ, 24 с.
- Кочерган, М. і Мінчак, Г. (2008). Динамічні процеси у фразеології української мови 90-х років ХХ ст. [У:] *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. Frazologia*. Red. naukowa W. Mokienko i H. Walter. Opole, s. 54–58.

Кочукова, Н. І. (2004). *Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття)*. Київ, 19 с.

Кунин, А. В. (1971). Фразеологические единицы и контекст. [В:] *Иностранные языки в школе*, № 5, с. 2–15.

Мелерович, А. М. (2011). *Современная русская фразеология (семантика – структура – текст)*. Кострома, 456 с.

Мокиенко, В. (2008). *Фразеологическая неология как лингвистическое явление*. Ороле, С. 23–38.

Мокиенко, В. М. (1989). *Славянская фразеология*. Москва, 287 с.

Мокієнко, В. М. (1970). Варіантність як одне з джерел утворення фразеологізмів. [В:] *Мовознавство*, № 5, с. 39–50.

Молотков, А. И. (1977). *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград, 280 с.

Пономарів, О. Д. (1993). *Стилістика сучасної української мови*. Київ, 248 с.

Скрипник, Л. Г. (1973). *Фразеологія української мови*. Київ, 278 с.

Стишов, О. (2001). Нові аббревіатури мови мас-медіа кінця ХХ століття [В:] *Мовознавство*, № 1, с. 33–40.

Ужченко, В. Д. (2005). *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ, 400 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.

К – Дочинець, М. (2013). *Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії*. Мукачево, 311 с.

ТзВ – Нестайко, В. (2013). *Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами*. Київ, 545 с.

ФС – *Фразеологічний словник української мови*. У 2-х т. Київ, 1993. 980 с.

ФСССГД – Ужченко, В. і Ужченко, Д. (2013). *Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу*. Луганськ, 552 с.

Подано до редакції 12.04.2018 року

Прийнято до друку 12.05.2018 року

УДК 811.161.3'373.2

ОНИМ-ЗАГАЛОВАК НАРЫСА «ЗЯМЛЯ ПАД БЕЛЫМІ КРЫЛАМІ»

Наталля Гушча

аспірантка кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна»

(Мазыр, Рэспубліка Беларусь)

e-mail: guscha.natalya@yandex.ru

ORCID: 0000-0002-5503-1088

У артыкуле разглядаецца онім-загалолак нарыса Уладзіміра Караткевіча “Зямля пад белымі крыламі”. Гэты загалолак з’яўляецца вянцом, зернем, з якога вырастае, нараджаецца ідэя твора. Намі выяўлены прыкметы паводле іх семантыка-стылістычных і эстэтычных функцый у звязным тэксце. Шырока раскрыты вобраз бусла.

Ключавыя словы: онім; бібліёнім; загалолак; айконім.